

Balassa Bálint örök műzsájának, Losonczy Annának birtokai voltak ezen a vidéken, amelyet édesapjától, Temesvár hősi halált halt kapitányától örökölt. Tiszaszentmártonban, Mándokon és Garanyban többször is megfordult, rövidebb-hosszabb időt töltve az ottani kúriáikban. Az abauji Hejcsén és Göncruszkan is időzött, s övé volt Szalánc vára a tartozékaival együtt.⁶ 1590. január 3-án Leleszen járt a premontrai rend hiteleshelyi bizottsága előtt, hogy második férjére, Forgách Zsigmondra ruházza át uradalmának egy részét: a már említett három falun kívül Ónod várát és Sajószentpéter mezővárosát.

Nem véletlen, hogy Zemplén vidékén is a magukénak érzik a 450 éve született Balassi Bálintot.

Siska József – Kováts Dániel

Száz esztendeje született Bendefy László

2004. szeptember 27-én, Szombathelyen, a „Dr. Bendefy László Városi Könyvtár” épületében hat előadással emlékeztek meg az 1904. augusztus 17-én, Vasváron született mérnök pályafutásának, munkásságának máig ható eredményeire.

Bendefy (Benda) László élete során maradandót alkotott mind a műszaki- és természettudományokban, mind más tudományokban, szerencsésen ötvözve elméleti és gyakorlati ismereteit. Teljesítménye a tudománytörténet és a bibliográfia terén is kimagasló volt. Indulására jellemző, hogy tizenéves gimnazistaként levelezésbe keveredett Cholnoky Jenővel, a hazai földrajztudomány akkori legismertebb professzorával, akitől egy személyes találkozás után – továbbtanulására nézve – a következő jótanácsot kapta: *„Ha ilyesmire szántad el magad, ne a bölcsészkarra menj földrajzszakos hallgatónak, hanem végezd el inkább a műegyetemet! Én is ezt tettem annak idején, s azóta is tapasztalom, hogy egy mérnökember egészen más szemmel nézi a Föld felszíni formáit!”*

Az első előadó dr. Horváth Sándor, a Savaria Múzeum igazgatója volt, aki az ifjú Benda László és a Vasvármegyei Múzeum kapcsolatáról adott áttekintést, amikor a fiatal mérnök-hallgató a megyei múzeum ásvány-, kőzet- és őslénytárának lett a vezetője. Az 1920-as évek közepén nagy feltűnést keltett baltavári őslénytani ásatásaival. Korábbi eredményeinek felhasználásával jelentette meg 1927-ben első nagyobb lélegzetű munkáját „A balatavári őslénytani ásatások 70 éves története” címmel. Nagyobb vihart kavart „A Magyar Alföld őstörténete” (1929) című könyve, amely az Acta Sabariensa sorozatban jelent meg, kiváltva ezzel a Múzeum vezetésének nemtetszését. A fiatal mérnök nem egy esetben anyagilag is támogatta saját munkahelyét, könyveinek bevételét a természettudományi részleg felszerelésére fordítva. Munkája közben kitarotán tanult, 1929-ben doktori disszertációját a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen védte meg a földtani, földrajzi és őslénytani tudományok köréből. Ekkor azonban már nem a múzeológusként, hanem földmérő mérnökként dolgozott, s 1931-től az Országos Háromszögelési Hivatal munkatársa lett.

Érdeklődése ezt követően a magyarság távoli múltja felé fordult. Dr. Erdélyi István professzor előadása Bendefy László magyar őstörténeti kutatásai címmel ezt a korszakot tette mérlegre. (Az előadás szövegét a professzor távollétében dr. Bendefy István olvasta fel.) Bendefy Lászlónak lehetősége nyílt arra, hogy két alkalommal is kutathassa a vatikáni levéltárban a volgai magyarok nyomát a XIII. században követő Juliánusz barát expedíciójáról. Juliánusz útját térképre is tette, más útvonalat javasolva, mint Marczali Henrik néhány évtizeddel korábban. Ezt az útvonalat sem fogadta el mindenki, következőnek Györfly György állt elő új megoldással. A megismert adatok csoportosításában és elemzésében nagy hasznát vette térképezői ismereteinek, s feltevése, miszerint Juliánuszék átkelhetek a Volgán is, s a magyarság gyökerei a Kaukázus vidékére is vezethetők – komoly tudományos vitákat váltottak ki a hazai tudósok körében. Így azután némely állításainak cáfolata is megjelent. Ligeti La-

⁶ Eckhardt Sándor: Balassi tanulmányok. Bp., 1972. 59-60., 61. old.

jos tollából. Utóbb Ligeti érvanyagának jó részét elfogadva, Bendefy néhány publikációjában az 1970-es években újból foglalkozott Keleten visszamaradt magyar őseinkkel.

Dr. Brezsnaynszky Károly, a Magyar Állami Földtani Intézet igazgatója Bendefy László földtudományokkal kapcsolatos tevékenységét tekintette át. Bendefy a kezdetektől fogva különös vonzalmat érzett a Föld története, a földkéreg évmilliók alatt bekövetkezett változásainak feltárása, a geológia, a tektonika és geomorfológia iránt. Már az 1930-as években fontos dolgozatokat jelentetett meg a Belsőkontinentális kéregmozgások Csonka-Magyarország területén, vagy A magyar föld szerkezete címmel. Ezen művei nem csupán az egyetemi oktatás fontos segédtkönyvei lettek, hanem a síkvidékek tektonikájának és geomorfológiájának szokatlanul új megközelítésű alapmunkái. A kéregmozgások kutatásának eredményeképpen született az a térképe, amely a hazai tájegységek egymástól eltérő mozgásának szemléletes áttekintését tette lehetővé. Az elméletet a gyakorlattal is összekötve meghatározó szerepe volt a sóshartyáni jódoskút feltárásában és hasznosításának megindításában, tőle származott a büki gyógyforrásról Közép-Európa legbővizűbb hévizei kútja címmel megjelentetett első tudományos értekezése.

Tevékenységének ez az oldala már átvezetett a következő megemlékezésbe, amelyet Bendefy László munkássága a hidrológia területén címmel *dr. Stelczér Károlynak*, a VITUKI nyugalmazott igazgatójának írása, valamint saját személyes visszaemlékezése alapján *Fejér László*, a Vízügyi Múzeum, Levéltár és Könyvtárjtemény igazgatója tartott. Bendefy László 1959-ben került a VITUKI kötelékébe, s lett a vízügyi szolgálat megbecsült tudományos munkatársa. Ez a szakterület nem állott távol tőle, hiszen 1928-ban közreadta az Ősvízrajzi kutatásaim matematikai rendszere című tanulmányát, s 1934-ben jelent meg egy másik műve Kéregmozgások hatása Csonka-Magyarország vízrajzára. Elmondható, hogy a vízügy, a vízfolyások és állóvizek történelmi alakulása iránti érdeklődés élete végéig elkísérte. A VITUKI-ban töltött 18 éve alatt tudományos munkásságának két nagy területe volt: egyrészt a Vízrajzi Atlasz sorozatának kötetiben egy-egy folyó vízgyűjtője földtani felépítésének, kéregszerzetének, a kéregmozgások szerepének és az évszázados vízszintváltozásoknak bemutatása, másrészt a két nagy magyarországi tó, a Balaton és a Velencei-tó kialakulásának fejlődéstörténeti kutatása. A Balaton vízszinttartásával kapcsolatos megállapításait „évszázadok félezer térképének vallomásai” alapján fogalmazta meg. Nálunk először ő vizsgálta a felszínalatti vízkészlet kitermelésével okozott terepsüllyedést a Debrecen környéki területek tekintetében, valamint a földrengések és a bányabeli vízbetörések kapcsolatát.

Tudománytörténeti jelentőségű volt a hazai vízrajzi felmérések kezdeteinek levéltári kutatása, a magyar mérnökeletrajzok megírása. Talán senki annyi időt nem töltött ezekben az években a nagy levéltárakban, mint ő és munkatársai. Bebizonyította mennyi kincs található levéltárainkban elzárva, Csipkerózsika álomba merülve. Sokat írt, sokat kutatott. Az eltelt évtizedek alatt egyes megállapításain túllépett az idő. A Balaton történeti vízállásainak rekonstrukciója során erős vitákba keveredett a régész Sági Károllyal, térképtörténeti kérdésekben pedig Hrenkó Pállal. Mindez nem von le semmit technikatörténeti munkásságának értékéből, hiszen aki ezekkel a kérdésekkel kíván a jövőben foglalkozni, nem kerülheti meg Bendefy László műveit, s kutatásait vezérfonalként használhatja az újabb tudományos eredmények eléréséhez.

A vízrajzi mappációk kutatása számára a hazai földmérésben ezer ágába való szeretetteljes gabalyodást is jelentette. Nem volna pályafutásának felvázolása teljes, ha nem foglalkozott volna *Bíró Gyula*, a Geodéziai és Térképészeti Rt. vezérigazgatója Bendefy László szerepe a geodézia területén című előadása azzal a korszakos munkával, amelyet Bendefy a háború utáni háromszögelési rendszer kiépítése során végzett. 1949-ben őt bízták meg a háborúban sok tekintetben megrongálódott Országos Felsőrendű Szintezés létesítmény- és műszerállományának pótlásával, felújításával és korszerűsítésével. A szabatos szintezés érdekében általa kidolgozott mérés technikai módszer jelentősen csökkentette a mérésekre fordított időt, miközben a pontosság növekedett. Nagy teljesítmény volt ez abban az időben, amikor számítógépről még hallani sem lehetett. A mai technika természetesen túlhaladottá tette sok-sok erőfeszítést, de az alappontrendszer ma is változatlanul a helyén áll. Az alappontok közül nagyon keveset kellett újramérni amiatt, mert annak idején nem jó helyre telepítették, s a pont süllyedése, vagy emelkedése meghamisította volna az eredményeket. Bendefy itt végzett munkája során is visszanyúlt a történeti alapokhoz, s hűsz esztendei kutatásainak eredmé-

nyét vaskos monográfiába foglalva adták ki 1956-ban: A színtezési munkálatok története Magyarországon 1820-1920. Kiterjedt földméréstanai kutatásai adták az alapot a magyar geodéziai irodalom bibliográfiájának összeállításához, amelynek első két kötetét még ő szerkesztette egybe.

Az emlékülés végén *Gyöngyösi Zsuzsanna*, a városi könyvtár igazgatónöje vetített képeket az ötven éves fennállását ünneplő könyvtár mindennapjairól, s a város kulturális életében, s az ifjú nemzedék kiművelésében betöltött szerepéről. Ezt követően a jelenlévők megkoszorúzták Bendefy László emléktábláját, amelyet szülőházának (ma a Békesség – házának) falán állított az önkormányzat.

Fejér László

Karácsonyi János munkássága¹

Dr. Karácsonyi János történész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a nagyváradi latin szertartású káptalan nagyprépostja, címzetes vovárdiai püspök 1929. január 1-jén, immár 75 esztendője távozott az élők sorából, Nagyváradon. Holttestét nem az akkor már Romániában levő püspöki székhelyen, hanem Magyarországon, szülővárosában temették el. Ma is a gyulai Szentháromság temetőben alussza örök álmát.

A város katolikus társadalmát képviselő Gyulai Katolikus Kör és az Anyaszentegyházat Védő Egyesület 1929. március 24-én, az akkori városháza nagytermében emlékünneppel tisztelgett nagy fia emléke előtt. Németi József a gyulai gimnázium akkori igazgatója, Horváth Jenő professzor és Scherer Ferenc idézte alakját, méltatta tudósi és emberi nagyságát. (Előadásaik szövegét a gyulai Dobay Nyomda műves kis füzetben is megjelentette 1929-ben, „Emléksorok Istenben boldogult Karácsonyi János dr. c. püspök, a nagyváradi l.s.z. káptalan nagyprépostja, a M. Tud. Akadémia tagja stb. tiszteletére” címmel)

A laudációk igazát az eltelt több mint hét évtized sem halványította el, hiszen Karácsonyi emberi alakja, tudós munkálkodása ma is példa, könyvei, tanulmányai az egyetemes magyar kultúra értékei. Voltak évtizedek, amikor a tudós püspök emléke elhalványulni látszott, munkásságát a provinciális helytörténetírás értékei közé sorolták, megfedkezve arról, hogy nemzeti történetírásunk számára is alkotott számos fontos munkát. Klerikus volta miatt hosszú időn keresztül nem volt ildomos túlságosan lelkesedni érte, a magyar-román kapcsolatok szempontjából sem tartották helyénvalónak arról a röpiratról megemlékezni, amelyben a magyarság történeti jogát építtette át, a trianoni békediktátum után elcsatolt területekre. Haláláig Nagyváradon maradt mint a káptalan vezetője, hű maradt híveihez, a Kanonok-sor lakói közül szinte utolsóig kitartott, vállalva a kisebbségi sorsot.

Karácsonyi az egyházi méltóságok között nem ritka életutat járt be, alacsony sorból, egyszerű gyulai iparos emberek gyermekeként emelkedett arra a társadalmi és tudományos magaslatra, amelyet élete során elért. 1858. december 15-én, Gyulán született, apja örmény származású szücsmester, anyja Papp Terézia, régi gyulai család sarja. Az akkori Rákóczi utcában álló szülőházát már ő építtette át, a város emléktáblája, és a róla elnevezett utca tanúskodik szülővárosához kötődéséről. Az értelmes, diáktársai közül éles eszével kitűnt kisfiú a város katolikus elemi iskolájában járva, Grócz Béla, akkori hitoktatója figyelmét nem kerülte el. Flemy iskolái után szülei nagybátyjához asztalosinasnak szánták, de Grócz Béla és az akkori plébános, Neumann József ingyenes helyet szereztek neki a nagyváradi Szent József Nevelőintézetben. A nagyváradi premonstreiek gimnáziumában kiváló tanulmányi eredményével tűnt ki, majd érettségi után a papnak készülő ifjút püspöke, Lipovniczky István a budapesti egyetem hittudományi karára küldte, ahol kiváló eredménnyel végzett tanulmányai mellett már a kutatómunka szépségeit is megismerte.

¹ Gondolatok Karácsonyi János Honismereti Egyesület névadója halálának 75. évfordulója alkalmából rendezett konferenciájára. Elhangzott Békéscsabán, 2004. május 21-én.